

2014-й – Європейський рік поєднання роботи і сімейного життя

Наталія ОНІЩЕНКО: «Ніколи не зазнавала гендерної дискримінації. Але мій випадок є скоріше винятком»

Відома формула Ніцше – «Щастя чоловіка – я хочу, щастя жінки – він хоче» – за всього прихильного ставлення до мислителя давно видається анахронізмом. А нині різке вухо й поготів, адже сучасні феміни інтелектуальні, освічені, успішні. І не дивно, що чоловіки дедалі частіше вправно виконують «материнські» обов'язки в декретній відпустці.

Міркування про ролі обох статей у соціумі зумовлені рішенням Європарламенту – проголосити 2014-й роком поєднання роботи та сімейного життя. І саме це стало нагодою для зустрічі з Наталією Оніщенко – другом та автором нашого журналу, завідувачем відділу теорії держави і права Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, доктором юридичних наук, професором, заслуженим юристом України, членом-кореспондентом НАПрН України.

– Наталіє Миколаївно, одним із векторів вашої дослідницької праці є гендерна тематика. Тож що собою являє вітчизняне законодавство у цій сфері?

– Завжди кажу, що теорія мертва без практики, а практика безсила без теорії. Тому починати будь-які розроблення, новачки, які потім увійдуть нормативно у нашу правову площину, безумовно, треба з доктрини. Щодо доктрини. Ми гендерну рівність розуміємо, як, утім, і весь світ – як рівність прав і рівність можливостей. Проте для сучасного етапу цього, мабуть, замало. Декларуванням рівності прав і рівності можливостей сповнене наше законодавство. Наприклад, декларуємо, що людина є найвищою соціальною цінністю, але це твердження не справджується на практиці. Тому прояви колізій не тільки ведуть до суперечностей норм, а й продукують конфлікти, які потім дуже важко подолати. Мене не влаштовує визначення гендерної рівності лише через рівність прав і можливостей, бо немає відбиття, віддзеркалення третьої складової – рівності результатів. Якби ми закріпили рівність прав, рівність можливостей і рівність результатів, і це мало б той чи інший вияв у правовій сфері, могли б не лише декларувати, проголосувати, а й забезпечувати і охороняти цю триєдність.

– Що, на вашу думку, заважає досягненню такого результату?

– Хоч як це дивно, але в гендерній сфері нині майже немає вітчизняної напрацьованої термінологічної ви-

значеності. Соціолог і теоретик права Леон Петражицький свого часу казав, що первісним завданням теорії є вироблення певних визначень, понять, термінів і дефініцій. Ми користуємося здебільшого дефініціями, розробленими за міжнародними стандартами. Це зовсім не погано. Але повинні мати вітчизняний глосарій, наш термінологічний апарат. Користуватися запозиченим і не завжди зрозумілим – подекуди дуже складно. Тому найпершим завданням для української науки у сфері гендерного права є створення понятійного апарату. Наступне. Уже настав час для систематизації, тобто ревізії вітчизняного законодавства, щоб імплементувати до нього міжнародні норми та створити виважену систему національного гендерного законодавства. Приміром, зарубіжний досвід забезпечення третьої складової – рівності результатів. Беручись провести, нарешті, ревізію, маємо визначити: що враховуємо і як саме? Є дуже багато гострих питань. Ось, наприклад, на розгляд вітчизняного парламенту нещодавно винесли славнозвісний законопроект, яким, відповідно до вимоги Євросоюзу передбачається недискримінація за сексуальною орієнтацією при прийомі на роботу. Іншими словами, це означає, що людина може бути вчителем або вихователем дитсадка за будь-якої сексуальної орієнтації.

– Це зустрічає спротив у нашому суспільстві.

– Так. Бо відбувається підміна понять. Це не означає, наприклад,

що ті, хто виступає проти, хочуть якось дискредитувати права сексменшин. У жодному разі. Вони прагнуть захистити права дітей. Якщо право – це дійсне право, то воно повинно, найперше, враховувати і захищати соціально слабший елемент. У цьому разі – дітей. І чи комфортно, приміром, почуватиметься дитина, усиновлена одноставним подружжям або «шведською родиною»? Ми нині дуже любимо наполягати на євростандартах, не підготувавши громадську думку.

– Як її підготувати?

– Усе потребує праці. Ми не можемо діяти насильницькими засобами. Насильницька любов ні до чого доброго не доведе. Потрібний шлях обговорень під час «круглих столів», вислуховування думок широкої громадськості. Гендерне виховання має починатися зі школи і продовжуватися у вищих навчальних закладах. На жаль, таких освітянських програм майже немає.

– Тож не треба дивуватися гендерним асиметриям... Наталіє Миколаївно, тема піклування про сильну стать останнім часом актуалізувалася?

– Вітчизняні чоловіки живуть у середньому на 12 років менше, ніж чоловіки в розвинених країнах. Сильна стать важче переносить стреси, адаптується, психологічно важче входить у різні конфліктно-генні ситуації й ще набагато важче з них виходить. Аби чоловік погодився «сісти» в декрет, потрібна ти-

танічна робота. Тиснуть дуже сильні гендерні стереотипи. Конструктивне розв'язання проблеми можна знайти лише з допомогою перемовин.

Утім, хочу сказати, що гендерні асиметрії все-таки найболючіше вдарили по жінці. Право взагалі заборгувало їй. Із давніх до наших часів гендерні перекося стосувалися саме жінки. Взяти хоча б деякі норми стародавнього права. Якщо жінка не народжувала протягом восьми років, з нею можна було розлучитися. Як народжувала тільки дівчат, розлучалися за 9 років. Мертвих дітей – за 10. А якщо була балакучою, то розірвати шлюб можна було негайно. Перевірки на відьмацтво стосувалися виключно жінок. Питання про те, що чоловік може бути відьмаком, ніколи і нікому не спадало на думку. Тож найперше говоримо про заборгованість права перед жінкою.

– Шалений ритм XXI століття залишає зовсім мало часу для сім'ї. Водночас технічний прогрес подарував Інтернет, мобільний телефон, купу інших новацій, які скорочують розрив між роботою і родиною. Солідні компанії практикують дистанційну роботу на результат – без перебування в офісі...

– Не знаю чому, пригадала побачений якийсь плакат із зображенням ковбоя, котрий їде на машині, одну руку тримає на кермі, іншою обіймає жінку. Підпис: «І ти, і друге ти робиш погано»... Дуже важко жінці й працювати, й дітей доглядати, і їсти готувати. Це такий інтелігентський, цивілізований обман. Тому що все це вона робитиме не на найкращому рівні. Конфуцій свого часу стверджував, що космічний зв'язок між матір'ю і дитиною зберігається до досягнення останньою 15 років. Можливо, якби ми не здавали так рано наших малюків у дитсадки, то не з'являлися б будинки престарілих, куди діти згодом відвозять своїх татусів і мамусь... Річ не в тім, що жінка має охопити все. Їй треба створити гідні умови, аби вона виховувала дитину до певного віку й потім виходила на роботу без загрози дискримінаційних проявів.

– До слова, Конфуцій був співцем рівноваги. Ми саме говоримо про гармонію в суспільстві стосовно соціальних ролей чоловіка і жінки. Але проблема, мабуть, полягає ще й у тому, до якої міри суспільство є патріархальним. Чи матриархальним. Одіозний приклад: Росія та Україна. У них переважають патріархальні прояви, в нас – матриархальні. Можна казати, що в Україні «прими-

рення» гендерних функцій відбувається м'якше?

– Я не ставила б питання так: матриархальне чи патріархальне. Просто в Україні традиційно ставлення до жінки шанобливе. Вона в нас – берегиня, господиня.

– І все-таки вона має рівне право з чоловіками висловлювати свою думку.

– Так. Тому ми й повинні показати приклад введення третьої складової – рівності результатів. У нас є всі підстави для цього. Зокрема, традиційні, звичаєві.

– Сучасна жінка не поспішає заміж, вік шлюбу та народження першої дитини виріс. Можна припустити, що така ситуація склалася через пріоритетність професійного становлення. Однак і 20, і 40 років тому в багатьох родинах, у багатьох жінок воно було найістотнішим...

– Тепер вийшла на перший план економічна складова. Громадяни не почувуються економічно захищеними. Тому квапляться: відбутися, стати на ноги, забезпечити собі матеріальну гарантію на майбутнє. Бо згадуване положення Конституції України – «людина є найвищою соціальною цінністю» – здебільшого декларативне. Якби воно було реалією, то, безумовно, все складалося б інакше.

– І що тоді робити тій самій жінці? Поки декларація перетворюється на реалію, мине єдине життя.

– Не опускати рук. Наша жінка шанована, але не балувана. Такими нас зробили щоденні проблеми, але водночас і загартували. Жінок має стати більше у владних структурах. Можливо, саме цього нині бракує чоловікам-високопосадовцям, аби бути компромісними. Аби помічати не лише те, що погано в опонента, а й те, що погано в тобі самому. Тільки разом із жінками можна буде цього досягати. Адже вони великі компромісники. Чи то компромісниця?..

– Наталіє Миколаївно, чи знавали ви коли-небудь проявів гендерної нерівності, зокрема, у професійному плані?

– Мені дуже пощастило. Поруч зі мною в інституті – не тільки видатні вчені, а й великі демократи. Тому ніколи не була жертвою такого роду дискримінації. Але мій випадок, скоріше, виняток, аніж правило. Працюю на одному місці майже 35 років (2014-го – ювілей!). Я прийшла до Інституту держави і права НАН України стажистом-дослідником. Подолала шлях до завідувача відділу теорії, до речі, ця галузь є найскладнішою серед інших у праві. Як правило, теорія в юриспруденції – путь чоловіків. Утім я ніколи не відчувала, що мені не допомагають або, ще гірше, що мене пригноблюють. 2005 року з ініціативи академіка Юрія Сергійовича Шемшученка при інституті створили Центр пра-

вових досліджень гендерної політики. Відтоді написано чимало соціальних монографій з цієї тематики. Загалом, в інституті дуже сприятливий клімат для розвитку науки, а також для того, аби поєднувати життя в науці із життям поза цими стінами.

– А як ви особисто поєднували роботу і родинне життя?

– Я щаслива мама: моїй доньці незабаром – 26. Вона закінчила юрфак, але пішла іншим курсом: стала кандидатом політичних наук. Нині сидить удома з дитиною, моєю п'ятирічною онукою. А мені свого часу дуже допомагала мама. Тому що насправді поєднувати ці дві речі надзвичайно важко. Звісно, колектив мені дуже сприяв. Із таким колективом у житті може лише один раз пощастити. У нас тут жінка може вийти в люди, зробити кар'єру й при тому не жертвувати заради цього своєю родиною. А я ж ще багато викладаю. І мені це подобається.

– Дехто з ваших студентів – майбутніх юристів – розповідав, що ви – одна з небагатьох їхніх викладачів, лекції яких захоплюють. Молоді люди свідчать, що ставитесь до них, як до власних дітей. Мабуть, присвячуєте їм більше часу, ніж своїй рідні.

– Це правда. У нашому відділі лєвова частка жінок і лише кілька чоловіків. Нас називають амазонками. Можливо, тому, що ми – рішучі, наполегливі пані, які поєднують сім'ю і роботу. Учні кажуть, що ми передаємо їм не лише професійні знання, а й певні риси характеру, своє світосприйняття, світогляд. Сповідуємо таке ставлення до життя: ніколи не треба здаватися, слід упевнено йти до мети. А ще, нізащо не можна розчаровуватися в цьому житті.

Бесіду вела Ольга КЛЕЙМЕНОВА.

Наталія Миколаївна ОНІЩЕНКО – завідувач відділу теорії держави і права, завідувач Центру правових досліджень гендерної політики Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України. Нагороджена орденом «За заслуги» III ступеня. Заслужений юрист України. Лауреат премії НАНУ імені М. П. Василенка за серію наукових праць (2004). Лауреат премії Ярослава Мудрого за видатні досягнення в науково-дослідницькій діяльності з проблем правознавства (2007). Лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (2011). Є автором понад 400 друкованих праць, в тому числі – 50 монографій.

